

E 227/12

EGYHÁZI TÖRVÉNYEINK ÉS A TANÁROK.

AZ ORSZÁGOS REFORMÁTUS TANÁREGYESÜLET
1913. ÉVI KÖZGYŰLÉSÉN TARTOTT FELOLVASÁS.

ÍRTA :

DR. KUN BÉLA

DEBRECENI JOGTANÁR.

DEBRECEN SZ. KIR. VÁROS KÖNYVNYOMDA-VALLALATA
1913—1971.

EGYHÁZI TÖRVÉNYEINK ÉS A TANÁROK.

AZ ORSZÁGOS REFORMÁTUS TANÁREGYESÜLET
1913. ÉVI KÖZGYŰLÉSÉN TARTOTT FELOLVASÁS.

ÍRTA :

DR. KUN BÉLA

DEBRECENI JOGTANÁR.

I 75

1914.

DEBRECEN SZ. KIR. VÁROS KÖNYVNYOMDA-VALLALATA
1913—1971.

Tisztelt Közgyűlés!

Szívesen emlegetjük — s nem is alap nélkül, — hogy a mi egyházunk kiválóképpen tanító egyház. A magyar nemzeti kulturának nem volt érdemesebb munkása nála a múltban s hűségesebb nincs a jelenben sem. Iskoláit ünnepélyesen önfenntartása eszközeinek nyilvánítja, amivel világosan utal arra, hogy pusztán a hitélet ápolásával nem látja betöltöttnek hivatását s a tudomány művelése és terjesztése mellőzhetetlen feladata.

Mi sem volna természetesebb tehát, mint ha az az egyház, amely a tudományt és a tanítást a maga érdekében is első renden nagy fontosságúnak ismeri fel, a legnagyobb gondossággal igyekeznék az oktatásügy jóságát biztosító intézmények megvalósításáért minden tőle telhetőt megtenni.

Mégis alig van a mi egyébként is sok fogyatkozásban szenvedő egyházi törvényeinknek olyan része, amely több bírálatra, több panaszra, több keserűségre adna alkalmat, mint azok a rendelkezések, amelyek az iskola ügyével állanak kapcsolatban.

Szinte csodálatos volna ez, ha nem találna magyarázatot közállapotaink mostani félszeg, befejezetlen, forrongó, átmeneti voltában.

Mi most mindenben az átalakulás vajúdo időszakának utó-fájdalmait érezzük, anyagi és szellemi, állami és egyházi, magán és társadalmi életünkben egyaránt. Az átalakulás befejezetlenségének keserveit szenvedni református iskolaügyünk is.

Régen az iskolák valóban benn voltak az egyház testében, amelynek jelentékeny anyagi áldozatába a tanulók s nem a tanárok ellátása került. A kollégiumok és pártikuláik „pub-

licus praeceptor“-ai lelkészjelöltek voltak, akiknek külön törekvéseik már csak helyzetük merőben ideiglenes volta miatt sem lehettek s akik a tanításért nekik adott néhány forintot úgy tekintették, mint a tanulmányaik folytatására szorgalmukkal kiérdemelt jutalmat, hiszen a preceptorság nem hivatal volt, csak gradus a lelkészséghez. Az az egynéhány professzor meg, akik az úgynevezett felsőbb tudományokat tanították, a lelkészek legkiválóbbjai közül kerültek ki s anyagi ellátásuk, — ha szintén szerény —, mégis sokkal fényesebb volt, mint a lelkészek legnagyobb részéé, akik között hiszen — amint azt Eötvös József az 1848-iki országos protestáns egyházi értekezlet küldöttsége előtt ellenmondás nélkül kiemelte, — akár hányak a fizetése nem érte el a 100 pengő forintot sem. Egyház és tanárok kölcsönösen meg lehettek egymással elégedve. Az egyház az akkori idők szerint is kevés pénzért kapott elegendő olyan tanerőt, aki a reá váró feladatot jól elvégezte, helyzete ellen nem panaszkodott s jövőjére tekintettel, vagy múltjánál fogva mindenestül az egyháznak érezte magát. Viszont a tanár, — akár preceptor, akár professzor — nem volt rosszabb sorsban, mint vele egyenlő tanúltságú s hasonló munkát végző más emberek, — munkájának elismerését az egyháztól várhatta és meg is kapta jobb állás elnyerésével, vagy magasabb egyházi tisztségekkel kitüntetésben, amellet méltán jól érezte magát a protestáns egyházban, ahol hosszú időn át egyedül volt otthon a gondolkodás, a kutatás, a tudomány szabadsága.

De jött az új iskola berendezés, jött az állam a maga, az új viszonyok által teljesen indokolt, de a régi állapotokhoz mérten váratlanul nagy kívánalmaival s hatalmas versenyével. Az addiginál sokkal több és olyan tanárra lett szükség, akinek munkáját nem lehet reménységekkel jutalmazni. A tanárság önálló életpálya lett, amelyre lépők nem az egyházban nyerik kiképeztetésüket s boldogulásuk lehetősége nem az egyház különböző szolgálatainak vállalhatóságában, hanem a tanári hivatalnak különböző iskolafenntartóknál viselhetésében van. Sem érzelmi, sem érdek-kötélékek nem fűzik tehát a régihez hasonló szoros kapcsolattal az egyházhoz, amelyben immár a tudomány és tanítás szabadságának egyedüli várát sem láthatják.

Az egyház sorsának intézői tiszteletreméltó aggodalommal látják, hogy míg a minden fillért nehezen nélkülöző egyház terheit a tanári javadalmak emelkedése az állami segítség mellett is megnövelte, a tanárok még sem ragaszkodnak oly szívósan az egyházhoz, mint az egykori szerény preceptorok s tisztos professzorok. Viszont a tanárok keserűséggel tapasztalják, hogy szolgálatuk érdekét nem a velük azonos munkát más körben végző emberekéhez mérik s hogy még mindig kísért a régi felfogás, amely a tanárban a lelkeségnél hátrábbvaló preceptor utódát nézi. Kölcsönös elégedetlenség, kölcsönös keserűség az eredmény, amely mindkét részen egyaránt érthető és egyaránt igazságtalan, mert emberekben s emberek gondolkodásában, magatartásában véli megtalálni az okát olyan állapotoknak, amelyek valójában a barátságos múltból az okos jövőbe átmenetel rázkódtatásának most keserves folyományai.

Ez a nagy bizalmatlanság okozta felfogásom szerint egyházi törvényeink iskola-ügyre vonatkozó részeinek szomorú gyarlóságát is. A tanárok — sokszoros hátrátételüket tapasztalva — bizalmatlanul s ellenszenvvel néznek minden olyan rendelkezést, amely más iskolafenntartóknál nincsen meg s tiltakoznak éppen ezért néha olyan szabályok ellen is, amelyek jelentéktelensége a harcot igazán nem érdemli. Az egyház kormányrúdjánál ülők meg — a tanároknak az egyháztól teljes elhidegülését képzelve — könnyen önérdékből, ellenszenvből vagy kicsinyeskedésből származónak vélik a tanárok legjobb szándékból eredő javaslatait is. Ott pedig, ahol a szakemberek véleményét már eleve elfogultnak tartják s követni nem hajlandók, jó törvényhozás nem lehet.

Attól tartok, hogy ez a most következő új törvényhozás előkészítésénél sem lesz másképpen. És közelebbről attól tartok, hogy e mostani felolvasásomnak nem lesz egyéb láttatja, mint hogy néhány percet elvesz a tisztelt közgyűlés idejéből s egyik oldalon túl bátortalannak, másik oldalon túlkövetelőnek fogják véleményemet találni.

*

Annak, aki az oktatás ügyére vonatkozó törvényt akar alkotni, vagy ily törvény alkotása körül javaslatot tenni, három-

féle érdeket kell állandóan a szeme előtt tartani: magának az oktatás ügyének, — a tanítással foglalkozóknak — s az iskolákat fenntartó társadalomnak az érdekét.

Lehet, hogy egyelőre ellenmondásra talál az a nézetem, amely szerint ezek közt első sorban figyelemben tartandó az iskolafenntartó társadalomnak, vagyis a mi esetünkben az egyháznak az érdeke. Hogy ez a külön tanári érdeknél magasabb rendű, afelett azt hiszem nem kell vitatkozni, mert a társadalom érdeke mindig előbbvaló az egyesek érdekénél. Inkább kétséges lehet, vajjon az oktatásügyi érdekek nem előzik-e meg az egyház érdekeit. Mert nyilvánvaló ugyan, hogy az oktatás csak eszköz a társadalom javára, a társadalom céljainak helyesebb, megfelelőbb megvalósítására, ám az a társadalom, amelynek érdekében az oktatás történik, amely az oktatás célját kitűzi s annak rendjét, menetét megállapítja, többé nem az egyház, hanem az állam, az oktatásügy érdeke végsőleg tehát állami érdek. Mégis mindaddig, amíg az egyház az állam által megszabott keretek szerinti tanítást teljesíti, azokat a célokat, amelyeket az állam a tanítás által el akar érni, az egyház is nyilvánvalóan a magáénak tartja s a tanítás im az ő ezen céljainak is eszköze.

Sőt felfogásom szerint az előre bocsátott tételt meg is lehet másítani és azt állítani, hogy az összes szabályok és mindenféle rendelkezések megalkotásánál egyetlen érdeknek szabad irányadónak lenni, amely mellett más tekintet háttérbe szorul: az iskolafenntartó társadalom, tehát az egyház érdekének. Ez az egy magában foglalja a másik kettőt, mert hiszen az is első rangú érdeke az iskolafenntartónak, hogy az oktatás minél tökéletesebben, minél inkább a kitűzött célnak megfelelően történjék, — meg az is, hogy a tanítást az arra legalkalmasabb, legkiválóbb emberek végezzék, akiknek megnyerése és megtartása viszont alaposan csak úgy remélhető, ha helyzetük megelégedettségre alkalmassá van téve.

Az oktatásügynek és a tanároknak minden igaz érdeke tehát szükségképpen az iskolafenntartó egyháznak is komoly érdeke, amelyet nem mint ellenetörőt, hanem mint javára szolgálót kell tekintenie s amelynek kielégítését csak az erők elégtelensége, de semmiesetre sem a jóakarát hiánya miatt szabad mellőznie. Merőben helytelenül cselekszik, aki a tanári érdeket,

meg az egyházi érdeket, mint egymással ellentéteseket szembeállítja. Természetesen tanári érdek alatt nem egyes tanárok néha egészen különös egyéni kívánságait, hanem a valódi tanári közérdeket, egyházi érdek alatt meg nem némely lelkésznek és presbyteriumnak erőszakos hatalmi törekvéseit kell érteni.

Egyáltalán, amikor egyházzól beszélek, sohasem az egyház reprezentánsait és különösen nem a kisvárosi lelkész és presbyter urakat értem, hanem azt az eszmei valóságot, amelybe egyenlő joggal tartozunk a lelkészekre és a presbyteriumokra kívül állók is, amelyet nem lehet csak a hivatalosaiból megismerni, amely rányomta bélyegét a keménynyakú nemesre, amely számos kapcsolattal öleli magához a szintiszta magyar népet, amely a tehetségek felfelé haladásának hosszú időközön át főtámasztéka volt, amely a haladás és a világosság jelszavával előljáró harcosa a magyar nemzeti eszmének és minden irányú szabadságnak, amelyben tehát a magyar nemzeti művelődés munkásainak kiváltképpen hasznos és becses voltát csak beteg agyú, vagy teljesen elfogult ember nem láthatja meg.

Minekünk — tisztelt Közgyűlés — semmiképpen sem lehet javunkra az egyház alatt annak csak egyik részét, csak bizonyos foglalkozást folytató, csak bizonyos tisztségekben bennlévő tagjait érteni. Ezt a helytelen felfogást hagyjuk azoknak, akik a maguk törekvéseit egyházi érdek címe alatt akarják velünk szemben érvényesíteni. Mi csak maradjunk meg az egyház mindnyájunkat összekapcsoló fogalma mellett s azért, mert az egyház bizonyos körei nem egyszer igazságtalanok velünk szemben, mi ne legyünk igazságtalanok az egyház iránt, és amikor a magunk igazaiért küzdünk, lássuk és érezzük tisztán, hogy ez a mi küzdelmünk nem az egyház ellen, hanem egyeseknek, vagy egyes hatóságoknak hamisan az egyház neve alatt emelt illetéktelen törekvései ellen folyik.

A magam részéről legalább ezt a szempontot nem vagyok hajlandó eltéveszteni és ennek a szempontnak minden illetékes tényező által következetes figyelemben tartását gondolnám egyedül alkalmasnak arra is, hogy egyházi törvényeinknek az iskolaügyre vonatkozó rendelkezései az új törvényhozás útján a mostaniaknál jobbak lehessenek.

Ime, a tanárok jogi helyzetének meghatározása féltékenykedő, ellenséges irányzattal csak addig lehetséges, míg mellék-szemponatok felé sandítással, más hivatalokhoz hozzáméréssel történik. Mihelyt egyedül az egyház igazi érdeke az irányadó, lehetetlen be nem látni, hogy a törvényhozásnak nem lehet egyedüli feladata a tanárok kötelességeinek körültekintő gondossággal elősorolása, hanem éppen olyan szükséges a tanárok jogainak is szintoly határozottsággal, semmiféle elmagyarázást nem tűrő szabatossággal megállapítása.

Lehet valakinek az a meggyőződése, hogy a tanári munka Magyarországon már is nagyon kevés és aránylag máris nagyon jól van javadalmazva. Azzal, aki ebben a felfogásban él, én nem vitatkozom, még csak arra sem invitálom, hogy ám kísérelje meg ezt a könnyű munkát végezni s ebből a jó javadalomból gondtalanul élni. De azt tisztán látom, hogy ha a tanárok munkája általában túlon túl kevés is, ha a javadalmuk túlon túl bőséges is, a mi egyházunknak, mint iskolafenntartónak nem szabad semmivel elmaradni más iskolafenntartók mögött. Nincs rajta mit tagadni, általános emberi törekvés a több fizetés és kevesebb munka sokszor gúnyosan hangoztatott kívánása s e szabály alól nem kivételek a tanárok sem. Ám éppen azért nem szabad az egyház jól felfogott érdekéből a mi iskoláink tanárainál a kevesebb fizetés és több munka terhének még a látszatát sem eltérni, hacsak azt nem akarjuk, hogy kedvezőbb helyzet után vágyakozó ember a tanárban is megmozduljon s ha módjában áll, keressen szolgálatot más munkaadónál, ha meg nem áll módjában, rosszabb helyzetének tudatában durcásan, kedvetlenül, munkaadója iránt elégedetlenséggel végezze csak egész odaadással jól végezhető feladatát. Nem az állami szabályok szolgálai utánczása, nem is a tanárok másfelé kacsintgatása, hanem az egyház komoly nagy érdeke teszi azért feltétlenül szükségessé a rövid és parancsoló szabálynak törvénybe iktatását, amely szerint a mi iskolánk tanárai több óra tartására, egyáltalán több tanári munka végzésére nem kötelezhetők s anyagi ellátás tekintetében kedvezőtlenebb helyzetben nem lehetnek, mint a hasonló fokú állami iskolák azonos jellegű tanárai.

Az anyagi ellátás azonban még az által nem egyenlősül, ha az egyház mint iskolafenntartó a maga tanárainak fizetés, korpótlék, lakáspénz, családi pótlék, vagy akármely címen

teljesen ugyanazt a javadalmat adja is, mint az állam. Biztosítani kell azt is, hogy a tanár javadalmának az államnál megállapított módon fokozatos emelkedésében az egyház iskoláinál alkalmazott tanárok mindenestre részesülnek akkor is, ha a fizetésnek megfelelő kiegészítése az állam részéről akár az összes tanárokra, akár egyesekre nézve elmaradna, vagy az állami szabályok szerinti esedékességnél későbbben következnek be. Ugyesztintén biztosítani kell azt is, hogy a mi tanáraink nyugdíjjoga mindig azonos legyen az államiakéval, egy esetleg kedvezőbb törvény előnyeit a mi tanáraink ne csak hónapokkal, vagy éppen évekkel későbbben élvezzék s az elvileg teljes nyugdíj ne legyen lakáspénz levonások által megcsontkítva akkor sem, ha az állam a meglévőnél helyesebb törvény alkotására hajlandó nem volna. Továbbá gondoskodni kell arról, hogy a mi iskolánk tanárai adó, nyugdíjintézeti járulék s más efféle terhek tekintetében se legyenek az állami tanárnál rosszabb helyzetben. Természetesen az egyháznak nem áll módjában a maga tanárait például a községi adó fizetésétől felmenteni, de módjában áll a tanári fizetések után kivetett községi adót az iskola-fenntartókkal megfizettetni s még inkább módjában áll kimondani, hogy a nyugdíjintézeti járulékból az iskolafenntartók a tanárookra semmi részt sem háríthatnak át. Vagyis minden lehető irányban biztosítani kell azt, hogy a református egyház iskoláinak tanárai javadalmuknak nemcsak a mértéke, de az emelkedése, fenntartása s terhei tekintetében se érezzék magukat az államiakkal szemben hátratéve.

Ámbár az anyagi helyzetet illetőleg teljes egyenlőséget az államiakkal sohasem lehet elérni. Az állam nagyon sok kisebb-nagyobb olyan előnyt juttathat a maga tisztviselőinek, aminőket az egyháznak nem áll módjában megadni.

Elég csak egy, a legjobban szembeötlő előnyre rámutatni. Az állami iskolánál alkalmazott tanárnak nem kell számot vetni állása elfoglalásakor azzal a valószínűséggel, hogy ő most egész életére választott magának lakóhelyet. Az áthelyezés, a képességeinek megfelelőbb munkakörhöz jutás, sőt a más iskolához előléptetés lehetősége nyitva áll előtte, míg a mi iskoláink tanárai kivételes szerencsének tarthatják, ha arról a helyről, ahol nem tudták hazájukat megtalálni, elszabadulhatnak, má csak azért is, mert a hosszabb idő óta szolgáló tanárnak egyéb-

ként tán szívesen látott átvétele ellen a magasabb korpótlék s egyéb járulékok szempontjából az iskola anyagi érdekei szegezhetők.

Azokért a hátrányokért, amelyek az anyagiakban érik a mi tanárainkat, a kárpótlást a múltban az adta meg s azokat a jelenben is az feledtetheti, hogy az iskola ügyeinek autonóm intézésében ők is részesek. Ámde a tanároknak az autonómiában való részvétele hova-tovább szűkebb korlátok közé szorítkozik.

*

Nem a tanároknak, hanem az iskolaügynek s ezáltal ismét az iskolákat fentartó egyháznak az érdeke, hogy a tanügyi autonóm igazgatásban a tanárok befolyása minél kiterjedtebb mértékben érvényesüljön.

Ott, ahol a tanügyi igazgatás központosítva történik, az egyes iskolák tanári testületeinek nagyobb befolyást adni az ügyek intézésére, valóban nem okvetlenül szükséges. Ott a szakszerűség tekintetei anélkül is megfelelő módon biztosíthatók. Ahol azonban, mint nálunk, minden egyes iskolának megvan a maga kiterjedett autonómiája, az igazgatás feltétlenül szükséges szakszerűsége más úton, mint a tanárok nagyobb mérvű jogosításával el nem érhető. Ezért nem lehet a mi iskoláink tanárainak a jogállását e tekintetben az államiakéval azonos szempontok szerint rendezni.

Hiszen lehetne gondolkodni afelől, nem volna-e kívánatos nálunk is az iskolaügy kormányzásánál bizonyos központosítást létesíteni, az egyetemes egyház által megalkotandó valamely olyan központi tanügyi kormányzat szervezésével, amelynek a hatáskörébe tartoznék az egész iskolaügy intézése, a tanárok kinevezésével, előléptetésével, áthelyezésével, működésük szakszerű ellenőrzésével együtt. Ha ilyen központi kormányzat létesülne, az egyes iskolák tanári testületeinek az ügyek intézésére befolyását bizvást meg lehetne szorítani. Azonban egy ilyen berendezés ellen éppen az autonómia szempontjából bizonyára olyan erős ellenállás mutatkoznék, hogy jobb e különben nem rossz ideát egészen figyelmen kívül hagyni.

Viszont a mostani állapot szinte kifigurázása a szakszerűség érvényesülésének. Ime, ha az iskola fenntartótestülete, — mint sok gimnáziumunknál — az egyházközség, az iskola

életére legnagyobb fontosságú ügyeket, köztük a tanárok és az igazgató választását olyan testület intézi, amelynek egyébként bármily tiszteletreméltó s bármily magas intelligenciával bíró tagjai közt csak egyetlen szakembernek van hely biztosítva, annak az egynek sem társai által is elismert legnagyobb szakértelme, hanem az egyházközség tagjai között esetleg egészen más alapokon nyugvó legnagyobb népszerűsége alapján. Igaz, hogy a presbyterium a tanárok és az igazgató választását a tanári-kar meghallgatásával s az igazgatótanács jelölése alapján teljesíti, azonban a tanári testület meghallgatása semmiféle jogi megkötöttséget nem szül, az igazgatótanácsot pedig csak nem lehet szaktestületnek tekinteni, mikor a törvény csupán azt írja elő, hogy tagjai között egy harmadrésznél több ne legyen a tanár.

Felfogásom szerint ahhoz, hogy iskoláink kormányzása és igazgatása tekintetében a szakszerűséget legalább a minimális mértékig biztosítsuk, mindenképp előtt olyan szabály törvénybe iktatása szükséges, amely megállapítja, hogy a fenntartó testület a maga rendes gyűléseiben az iskolai ügyeket csak abban az esetben intézheti, ha maga az egyházkerület; minden más esetben azonban hatásköre csupán az igazgatótanács tagjai közül a rá eső résznek megválasztására s az iskola rendes költségvetésének keretében meg nem valósítható javaslatok iránti határozásra terjed ki; egyébként pedig az iskola kormányzását és igazgatását — ideértve a tanárok és az igazgató megválasztását is — az igazgatótanács teljesíti, amelynek tagjait — nem legfeljebb, mint a mostani törvény szerint, — hanem legalább egy harmadrészben a tanári-kar a maga kebeléből, többi részében pedig a fenntartó testület gyűlése válassza. A fenntartó testület az őt megillető jognak így is gyakorlatában marad, csak éppen, hogy jogát nem olyan szerve által gyakorolja, amely erre merőben alkalmatlan, hanem olyan által, amelyet egyenesen erre a célra alakít. Ezáltal ellehet érni, hogy az iskola ügyeit — ha nem is valódi szakkormányzat látja el — legalább ne a tanügy kérdéseiben teljesen járatlan, az iskola ügyeit állandóan figyelemmel nem kísérhető s esetleg rosszindulatú pártfőnökök által félrevezetett emberek intézzék.

De mivel az igazgatótanács sem szaktestület, a legalkalmasabb erők megnyerésének biztosítása érdekében szükséges

törvénybe foglalni azt is, hogy igazgatótanács a tanárok és az igazgató választását mindig a tanári-kar hármas kijelölése alapján teljesíti s enélkül csak akkor választhat, ha a tanári-kar a kijelölést a hozzá intézett felhívás folytán a kitűzött határidőben be nem adja.

A presbyteriumok és pártfogósági gyűlések mostani túlságos és a tanügy rovására eső jogainak megfelelő korlátok közé szorításával orvosolva lenne a magyar református oktatásügynek ama, talán legsúlyosabb sebe, amelyet röviden azzal írhatunk le, hogy gimnáziumaink és tanítóképzőintézeteink ügyeit ma olyan testületek intézik, amelyek esetleg elemi iskolát sem végzett emberekből állhatnak.

Azonban a szakszerűségnek jobban kellene érvényesülni a magasabb fórumoknál is és nevezetesen az egyházkerületnél, amely fő- és középiskoláinknak közvetlen felügyelője, meg az egyetemes konventnél, amely egyházunkban az egész tanügy összehangzatos fejlődésének vezetője.

Az egyházkerület közgyűlésén ugyan helye van minden tanintézetből egy tanárnak. Ám a tanintézeti képviselők választásának módja semmiképp sem alkalmas a szakszerűség biztosítására. A zsinatpresbyteri elv érvényesülésének kívánsága volt a mostani törvényben elfogadott választási mód megállapításának az alapja s el kell ismerni, hogy ezzel az elvvel valóban nem egyezik a tanárképviseleknek a tanártestületek által delegálása. Azonban hiszen mi a magyar református egyházban annyi engedményt tettünk a történelmi fejlődés és a célszerűség tekinteteinek a zsinatpresbyteri elvek rovására, hogy ha ezeket az engedményeket mind ki akarnók küszöbölni, ugyancsak alaposan fel kellene forgatnunk egész alkotmányunkat a lelkészek közötti rangfokozatokkal s az állandó megbízással választott világi főtisztségekkel együtt. Én nem kívánom, hogy ezt cselekedjük, ám azt sem látom be, miért kell csak ott megdönthetetlennek látnunk a zsinatpresbyteri elvet, ahol annak illetően érvényesítése a tanügy érdekének rovására esik.

Az a baj, hogy ezt a kérdést is a tanárok hatalmi törekvéseire vezetik vissza. Pedig a tanárookra nézve igazán nem jelentős jog a kerületi képviselők megválasztásának joga. Az az egy tanárképviseelő, akit intézetenként ők küldhetnek, bizonyára nem fogja a tanári külön érdekeket előbbre vihetni.

Viszont az egyházközségekre nézve sem fontos jog az, hogy formailag ők választanak olyan emberek közül, akiket egyáltalán nem ismernek, akiknek még neve is merőben idegen előttük, olyan iskolák részéről, amelyeknek terheihez semmivel hozzá nem járulnak, ügyeiről tudomással nem bírnak, amelyeknek még értesítőit sem látják soha. Valóságos karikatúra-választások ezek, amelyeken adnak szavazatokat megholtakra, más iskolánál alkalmazottakra, nem is a mi egyházunkhoz tartozókra, amelyeken, — ha az esperes véletlenül hibásan írta le az általa ajánlott jelölt nevét — egész egyházmegyék összes szavazatait érvényteleníteni kellene, amelyek nem az egyházközségek demokratikus jogosításának, hanem a központosításnak érdekét szolgálják, mert valójában burkolt ki nevezésnél egyébnek nem tekinthetők s így még a protestáns szabadság szempontjából is súlyos kifogás alá esnek. Mindenek felett azonban a tanügy érdeke sürgeti az, hogy térjünk vissza a régi rendre, az érdekelt iskolák tanári testületei által választásra. Csak így lehet elérni azt, hogy az egyházkerület közgyűlésén a tanári testületnek az a tagja legyen jelen, aki az iskola ügyeit a legalaposabban ismeri s annak érdekeit a legjobban képviselheti. Már pedig a tanárképviselőknek az egyházkerületi közgyűlésre bebocsátásánál csak ez lehet az egyedüli irányadó tekintet. Azért, hogy a szavazók számát egy-egy tanár is szaporítsa, rájuk ott igazán nincsen semmi szükség.

Mivel pedig az iskolák ama közvetlen felügyeletének gyakorlásánál, amelyre az egyházkerületi közgyűlés hivatva van, helyénvaló az általános tanügyi és a helyi iskolai kívánalmaknak minél több oldalról megvilágítása, felettébb óhajtandó volna kimondani azt is, hogy legalább az iskolai ügyek tárgyalásánál ülésel és szavazattal birjon az egyházkerületi közgyűlésen minden tanintézetnek még egy második képviselője is, aki — ha egyébként képviselővé megválasztva nem volna — mindenesetre az igazgató legyen.

Sokkal rosszabbul áll azonban a szakszerűség ügye az egyetemes konventen. A konventet ma úgy lehet összeállítani, hogy abban esetleg egyetlen egy iskolai szakember se foglaljon helyet. Szinte érthetetlen, hogyan lehetett a tanügyi legfőbb hatósággá tett testület ilyen módon szervezését még elgondolni is. Feltétlenül szükséges, hogy a tanügy legfőbb vezetését

teljesítő konventen, vagy az esetleg annak helyébe lépő más legfőbb kormányzó hatóságnál legalább 4—5 iskolai szakembernek legyen törvénnyel hely biztosítva és pedig úgy, hogy ott minden iskolanem képviselve legyen. Persze ezt a konvent mostani szervezete mellett, amikor annak tagjait egyházkerületenként választják, lehetetlenség megvalósítani. De, ha a konvent helyébe a zsinat által egységesen választott zsinati tanács lépne, ami egyéb szempontokból is nagyon kívánatos, a törvénynek egy ilyen rendelkezését végrehajtani semmi nehézségbe sem ütközik.

Azonban azt mondták a legutóbbi zsinaton : nincsen semmi szükség arra, hogy a tanárok a határozatokat kimondó gyűléseken helyet foglaljanak, arra valók a véleményező és előkészítő tanügyi bizottságok, hogy az ő szaktudásuk ott érvényesüljön. Ám a törvényhozás vajmi keveset gondolt annak biztosítására, hogy legalább ezek a tanügyi bizottságok valóságos szaktestületek legyenek.

Lám az egyházkerületi tanügyi bizottságról is csak annyit mond a törvény, hogy annak szervezetét a középiskolákra és a főiskolai tanszakokra tekintettel a tanári testületek meghallgatásával az egyházkerületek szabályrendelettel állapítják meg. Miben álljon azonban ez a tekintet s mennyiben szolgáljon irányadóul ez a meghallgatás, azt meghatározni a szabályrendelet alkotó egyházkerületi közgyűlésnek szuverén joga s a valóságban ez a véleményező szaktestület is esetleg csak kisebb részben állhat tanárokból. Magában a törvényben kellene azért körülírni, hogy e bizottság a szakembereknek milyen biztosított részvétele mellett állíttassék össze.

Még kevésbé felel meg a kitűzött célnak az egyetemes tanügyi bizottság szervezete, amelyet a törvény szerint a konvent részint saját tagjaiból, részint más szakférfiakból úgy alakít meg, hogy abban minden iskolanemnek megfelelő képviselte legyen. Ez a rendelkezés azonban írott malaszt maradt, annak folytán, hogy az egyetemes tanügyi bizottság szervezésénél is a kerületi feltékenység lett irányadó s a tagok választásánál nem az iskolanemeknek, hanem az egyházkerületeknek egyforma részesedése lett a szabály. Így aztán hasztalan, ha minden egyházkerületből valóban a legkiválóbb négy szakember kerül is be, a szakszerűség követelményeinek az összes

iskolanemekre tekintettel eleget tenni nem lehet. A most lejárta cikluson például volt az egyetemes tanügyi bizottság húsz tagja között egy, az iskolai ügyekkel behatóan foglalkozó világi férfiún kívül 8 lelkész, 4 theológiai tanár, továbbá a tiszén üli egyházkerület gimnáziumi felügyelőjét is beleértve 5 középiskolai, egy jogakadémiai és egy tanítóképzőintézeti tanár. Nem szólva tehát a tanítóképzőintézetekkel összefoglalható tanítónőképzőintézetekről és az egészen új keletű bölcsészeti akadémiáról, teljesen képviselő nélkül voltak a felsőbb és polgári leányiskolák, meg az elemi iskolák. Amellett hiszen az egyes kerületek maguk sem sokat tekintenek a különböző iskolanemek megfelelő képviselőjére és most is volt olyan kerület, amelynek van ugyan számos elemi iskola mellett jogakadémiája, gimnáziuma, tanítóképzőintézete és felsőbb leányiskolája is, mégis részéről 3 lelkésznek és egy theológiai tanárnak jutott csak hely az egyetemes tanügyi bizottságban. Az volna tehát szükséges, hogy az egyetemes tanügyi bizottság megalkotása egységesen és nem kerületi szempontok szerint történjék s a törvényben most is kimondott kívánság a különböző iskolanemek képviselőtéről törvény által biztosítottan érvényesüljön.

De nagyobb mértékben kellene gondoskodni a szakszerűség érvényesüléséről az iskolákra nézve is törvényeket alkotó zsinat szervezetében is. Erre az szolgálhatna, ha — az elemi iskoláktól eltekintve — a most megállapított két iskolanem-csoport helyébe, amelyek közül az egyikbe a főiskolák és a tanítóképzőintézetek együtt, a másikba pedig a középiskolák vannak sorozva, három iskolanem-csoport állíthatnák, egy a fő-, másik a középiskolákból, a harmadik pedig a tanítóképzőintézetekből meg a polgári-iskolákból és egyszersmind kimondatnák, hogy mindegyik egyházkerületben mindegyik iskolanemcsoport tanáraiból mindenesetre kell választani egy tanárképviselőt, — azonban, ha valamelyik iskolanemcsoporthoz tartozó tanárok száma az egyházkerületben az ötvenet meghaladja, két, ha pedig a százat is meghaladja, három képviselő választásának van helye.

Egy ilyen szabály elfogadásával egyrészt megszűnnék az a mai visszás helyzet, amely szerint a tanítóképzőintézetek tanárai a valóságban mondhatni ki vannak zárva a zsinatról, mert a főiskolai tanárok rendszerint többen is vannak s általá-

nosabban ismertek, aminek folytán a zsinati képviselők választásánál a sokkal nagyobb valószínűség az ő javukra esik, másrészt általában a tanárok megfelelőbb mérvben volnának a tanügyi törvényhozásnak részesei. Túlságossá az ő arányuk ezáltal sem válna, mert hiszen a tanárok száma tekintetében is legnépesebb tiszántúli egyházkerületből is csak ötre menne a tanárképviselők száma, 17 lelkéssel és 17 világgival szemben, míg az erdélyi és dunamelléki egyházkerület 4—4, a tiszán-inneni és dunántúli egyházkerület pedig 3—3 tanárképviselőt adna számításom szerint, vagyis az összes tanárképviselők 19-en volnának 48 lelkész és 48 világi mellett.

Ismétlem, — tisztelt Közgyűlés, — hogy mindeme kívánságok felállításában nem a tanárság érdekeit tartottam szem előtt, hanem a tanügy és ezáltal az iskolákra különös súlyt helyező egyház igaz érdekeit. A tanárookra nézve bizonyára az volna a legkellemesebb helyzet, ha minden adminisztrációs feladattól, gyűlésekre járásoktól mentesen kizárólag a tudománynak és a tanításnak élhetnének, annál inkább, mert a közügyek intézésében részesedésért nálunk anyagi előny rendszerint semmi, erkölcsi elismerés sem mindig jár, fáradság és gyakran személyes kellemetlenség azonban annál inkább. De azért a tanároknak nem szabad húzódní ezekről a munkáktól, sőt sürgetni kell a minél nagyobb részesedésüket, mert az egyház érdeke azt követeli s nekünk, ha egyszer az egyház szolgálatába állottunk, az egyház felismert érdekét kell mindenké felé helyoznunk és annak elszánt szolgálatában nem szabad sem a magunk kényelmével, sem azzal törődnünk, hogy mások az e célra irányuló törekvéseinket mimódon ítélik meg.

*

Utoljára hagytam azokat a kérdéseket, amelyeknél el kell tekintenünk mindenféle tanári és tanügyi szempontoktól és kizárólag az egyház érdekét szabad szem előtt tartani, az egyházét, amely felől köztudatban van, hogy a szabadság, a szabad-
elvűség s az egyenlőjogúság keresztyén egyháza s amelyre vonatkozó eme köztudatnak aláhanyatlását a legnagyobb szerencsétlenségnek kellene tartanunk.

Pedig éppen az iskolaüggyel és a tanárokkal kapcsolatban vannak a mi egyházi törvényeinkben egyes olyan rendel-

kezelések, amelyek e köztudat fenntartására semmiképp sem alkalmasok.

Ebből a szempontból esik kifogás alá a tanárok feletti fegyelmi bíraskodás szabályozása.

Ha a jogfentartó a bírói ítélet tekintélyét nem pusztán a bíró hatalmára, hanem az ítélet belső jóságát elismerő közvéleményre akarja alapítani, amint az a szabadság elvét valló társadalomhoz illik, csak kétféleképpen szervezheti bíróságait. Vagy teljesen független szakbírásgot létesít, amely esetben a bizalom alapja a minden befolyástól mentes függetlenség és az alkalmazás előfeltételeül szolgáló szakismeret, vagy a bíróság hatósága alá tartozók által s közülök alakíttatja meg a bíróságot, amikor a bizalom éppen a bíróság megalkotásában részesedésnek a kifolyása. Egyházunkban eddig senki sem gondolt szakbírásgok szervezésére, ami egyébiránt alig is volna lehető. Viszont a választott laikus bíróságok szervezetének és hatáskörének megállapításánál a tanárookra nem volt semmi tekintet, holott e kérdésnél a tanárok az első sorban érdekeltek közé tartoznak.

Természetes ugyanis, hogy az egyházi fegyelmi bíraskodás súlypontja nem az egyes hívek felett, sőt nem is a bizalmi tisztségek viselői felett, hanem az egyház állandó szolgálatában álló hivatalnokok, vagyis a lelkészek, tanárok és tanítók felett való bíraskodásban van. A legfontosabb fegyelmi esetek ezeknél fordulnak rendszerint elő s az eljárásnál ezek egész existenciája forog kockán. A szabadság és egyenlőjogúság egyházában tehát különös súlyt kell helyezni arra, hogy a bírói szervezet és hatáskör megállapítása az első renden érdekelt behivatalnokok közmegnyugvásával s az ítéletek elfogulatlan igazságosságába vetett hitének biztosításával történjék.

A most érvényes törvény a fegyelmi bírósági hatáskör szempontjából a tanároknak — és pedig az ugyanazonfokú iskoláknál működő tanároknak is — két kategóriáját állapította meg, olyanokét, akik felett az egyházmegyei és olyanokét, akik felett az egyházkerületi bíróság ítélkezik első fokon. Már ez a kétfelé különítés is méltó elkedvetlenedést okoz s valóban nem indokolt az ugyanazon foglalkozást folytató, ugyanazon képzettséggel bíró s egyébként ugyanazon szabályok alá eső tanároknak ez a megkülönböztetése.

Ám a különbségtételt meg lehetne szüntetni azáltal is, ha az összes középiskolai tanárok kivétel nélkül az egyházmegyei bíróság hatásköre alá utaltatnának, ami iránt a legutóbbi zsinaton emelkedtek is hangok. Keresztülvihetetlennek egy ilyen szabályt nem lehet mondani, hiszen az egyházkerületek által fentartott középiskolák tanáraitra nézve is lehet kijelölni a helyi illetékesség alapján egyházmegyét, amelynek bírósága az ő ügyeikben első fokon eljárhat.

Csakhogy a sérelem valójában nem is a kettéválasztásban, hanem az egyházmegyei bíróság hatásköre alá helyezésben van. Nagyon szépen hangzik az az érv a tanároknak az egyházmegyei bíróságok hatásköre alá utalása mellett, amely szerint a tanárokat nem szabad előnyösebb helyzetbe juttatni, mint a lelkészeket és tehát ugyanazon bírói fórumokat kell órájuk is megállapítani, mint a lelkészekre. Azonban egyenlőségről csak akkor lehetne szó, ha a tanárok úgy a bíróságok megalakításában, mint a bíráskodás teljesítésében ugyanazon szereppel bírnának, mint a lelkészek.

A lelkészeknek az egyházmegyei bíróság alá rendeltség ellen nem lehet semmi okuk a panaszra. A bíróság tagjainak felerésze szükségképpen az ő soraikból kerül ki s a bíróság tagjait megválasztó presbyteriumok rendszerint az ő irányításuk szerint adják szavazataikat. A bíróság tehát mindenestre az ő közreműködésükkel megválasztott s felerészben közülök való tagokból állván, méltán bírja bizalmukat s méltán alkalmasnak tekinthető arra, hogy az őket érdeklő kérdésekben teljes jártassággal bír, helyesen és elfogulatlanul ítélhet.

A tanároknál ellenben más az eset. A bíróság tagjai közé öközülok senkit sem kell választani és önekik a bíróság tagjainak megválasztására sincsen semmi befolyásuk. Etekintetben hátrányosabb helyzetben vannak a tanítóknál is, mert a tanítók, mint a szavazatot adó presbyteriumok tagjai, részt vesznek a bíróság megválasztásában, sőt — ha közöttük meg volna a kellő összetartás — azt is megtehetnék, hogy minden egyházmegye bíróságába beválasztathatnának a világi tanácsbírók közé egy-egy tanítót; míg a tanárok az egyházmegye csak egyetlen egyházközségének presbyteriumában vehetnek részt s ott is csak egy taggal. Ha mindezekhez hozzávesszük még azt, hogy az elemi iskola ügyeiben minden lelkész, mint a helyi

iskolaszék elnöke, szükségképpen kellő jártassággal bír és így az egyházmegyei bíróságnak legalább felerésze a tanítókra vonatkozó kérdésekben is otthonos területen mozog, míg a középiskolai oktatás szakkérdéseit, — amelyek egy tanárt érdeklő fegyelmi ügynél nagyon is nagy fontosságúak lehetnek, — az egyházmegyei bíróság egyetlen tagja sem tartozik alaposan ismerni, hiszen az egyházmegye a középiskolákra nézve nem felügyeleti fórum, — könnyű belátni, hogy a tanárok az egyházmegyei bíróság hatásköre alá tartozásban nemcsak a lelkészekkel nincsenek egyenlő sorsban, de az elemi iskolai tanítóknál is sokkal kedvezőtlenebb helyzetben vannak.

Ezek a szempontok ugyan jórészt érvényesíthetők az egyházkerületi bíróság ellen is, amelynek megalakítására a tanároknak csak úgy nincs befolyásuk s amelyen az ő részvételük intézményesen biztosítva csak úgy nincs. Azonban az egyházkerületi bíróság ítélezését a tanárság mégis nagyobb megnyugvással fogadhatja, mivel ott a helyi érdekek érvényesülésétől s a személyes rokon- vagy ellenszenv általi irányítástól nem lehet oka tartani s amellett az egyházkerületi bíróság tagjaitól a középiskolai kérdésekben méltán több szakismeretet várhatni. Indokolt azért kívánni a mostanit megelőző törvény rendelkezésének visszaállítását s az összes középiskolai és tanítóképzőintézeti tanároknak az egyházkerületi bíróság első fokon bíraskodása alá helyezését. Amellett azonban a protestáns szabadság és egyenlőjogúság nevében helyén való kívánni azt is, hogy a tanárok feletti bíraskodás se történjék az ő intézményesen biztosított részvételük nélkül s legalább a tanárookra vonatkozó fegyelmi ügyek elbírálásánál az ítélő bíróságnak mindenesetre legyen legalább a bíróság összes tagjainak egyötödét kitevő számban a tanárok közül választott tagja. Az erdélyi egyházkerületben az 1907-iki átalakulásig az egyházkerületi bíróság tagjai közt 3 lelkész és 3 világi mellett 3 tanár foglalt helyet. Azonban úglátszik, mi még az egyszer elfoglalt pozíciókat sem tudjuk megtartani, nem hogy újakat szerezhetnénk. Pedig újra hangsúlyozom, a fegyelmi bíróságok megfelelő szervezete és helyesen megállapított hatásköre az egyház iránti bizalom és ragaszkodás egyik leghatásosabb biztosítója.

Másik olyan, a tanárokat is érdeklő rendelkezése egyházi törvényeinknek, amely a református egyház hagyományos

szabadelvűségével semmiképpen össze nem fér, az ominózus házassági szabály, amely belényúl az egyház belhivatalnokainak, azok közt a tanároknak, legbelsőbb magánéletébe és parancsolni akar a szív érzelmeinek is.

Én — tisztelt Közgyűlés, — aki származásom, neveltetésem, foglalkozásom, tanulmányaim, hajlamaim és közéleti munkásságom révén teljesen az egyházhoz vagyok kapcsolva és aki abban a szerencsés helyzetben vagyok, hogy házamnépével a vallás dolgában is egy lehetek, a törvénynek ezt a rendelkezését annyira helytelennek, egyházunk elveivel, valódi céljaival, egész mivoltával oly szégyenletesen ellenkezőnek tartom, hogy róla még beszélni sem szeretek.

Ha a törvényhozó azt állítja fel az egyház belhivatalnokaira szabályul, hogy gyermekeiknek az állami törvények által is lehetővé tett módon egyházunk hitelvei szerint nevelését biztosítsák, azt megértem és helyén valónak látom, sőt ha e kötelezettség kemény szankcióval láttatik is el, azt is méltányolom. Valóban visszás, hogy a mi szegény egyházunk pénzén eltartottakkal szaporítsuk más egyházaknak gyakran irántunk ellenséges tagjait. Az ezentúl születendőket magunknak megnyerni indokolt. Ámde sem az erőszakos prozelita-szerzés, sem a félszeg s hazug helyzetek mesterséges szaporítása nem lehet a célja a mi egyházunknak. Ezt a szabályt az egyház érdekében, múltjának megbecsülése, jelen jóhírnevének megóvása, jövő szabadságának biztosítása, a felvilágosult voltába vetett hit fenntartása, az elvtelenség méltó vádjának elkerülése végett az egyházi törvényekből az összes belhivatalnokokra, azok közt a tanárookra nézve is nyomtalanul ki kell törölni.

*

Nagyon is megfontolva tettem azt — tisztelt Közgyűlés, — hogy a bennünket érdeklő kérdéseknek csak egy kis csoportjára hívtam fel a figyelmet. Szándékosan mellőztem több oly kérdést is, amelynek súlyos volta nagyon is előtérben áll. Mellőztem a presbyteriumban és az egyházmegyei közgyűlésen képviseltetés ügyét, amelyek közül az előbbi az igazgatótanács általam javasolt hatásköre mellett jelentőségét veszti, a nagy egyházaknak szerintem feltétlenül szükséges többfelé oszlása esetén pedig egészen háttérbe szorul; az utóbbi még most sem nagyobb

jelentőségű, mivel az egyházmegyének a közép- és felső iskolákhoz úgy sincs sok köze. Mellőztem a szakfelügyelet kérdését is, amelynek különös fontossága pedig a legszembeötlőbb, amelyet megoldani azonban bizonyos központosítás nélkül alig lehet.

Egyáltalán azt gondolom, lehetőleg kevésre kell szorítanunk azoknak a kérdéseknek számát, amelyekre a jövőendő törvényhozás tekintetéből a tanárság akciójának irányulnia kell. Ha nagyon sokfelé fordítjuk figyelmünket, működésünk szerteágazó, kapkodó és bizonytalan, annak folytán szükségképpen hatástalan lesz. Meg kell tehát keresnünk azokat a kérdéseket, amelyekben lehetőleg mindnyájan egyetértünk s amelyeknek helyes megoldását általában a legégetőbbeknek tartjuk. Én azt hiszem, nem jártam távol az igazságtól, amikor ilyenekül az általam tárgyalt kérdéseket válogattam ki.

Ha aztán megállapítottuk azokat a legsúlyosabb sebeket, amelyeknek orvoslását legkorábbi feladatnak kell tartanunk, — lássunk is hozzá teljes erővel az orvoslás kieszközléséhez. Akkor többé ne okoskodjunk afelett, hogy a közösen megállapítottakon kívül még mit volna jó előhozni s amiatt, mert esetleg valamelyik gondolatunk nem talált tetszésre, elkedvetlenedve félre ne álljunk. Háborúban maguk a vezérkar tagjai is csak addig tanácskozhatnak, amíg a hadi terv nincs kész, a kész hadi tervnek végrehajtására pedig minden katonának, tisztnek és közlegénynek egyaránt meg kell tenni mindent, ami tőle telik.

Mi pedig — tisztelt Közgyűlés — háborúra kell, hogy elkészüljünk. Háborúra, nem az iskolákat fenntartó egyház, sőt nem is annak kormányzó és törvényhozó hatóságai ellen, hanem az iskolaügyi törvényhozásnál előfordulható minden félreértés, szakismerethiány, előítélet és elfogultság ellen. Teljes harckészséggel kell síkraszállanunk, megragadva a felvilágosítás, meggyőzés, jóindulat-megnyerés minden tisztas fegyverét, nem riadva vissza semmi fáradságtól, semmi kellemetlenségtől, semmiféle meggyanúsíttatástól, abban a nyugodt öntudatban, hogy egyházi törvényeink jobbátételéért vívott küzdelmünk a mindnyájunk által forrón szeretett iskola és egyház javára irányul.

